

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Град на длану

Симон Грабоваци

(Одломак)

Никада нећу себи опростити што нисам бар једном ушао у тај град. Иако сам њиме био скоро обузет, иако сам се скоро целог живота спремао да га доживим, ипак се то најалост није догодило. Познавао сам га а нисам упознао. О њему се и иначе причало много. На помен имена му многи су са одушевљењем говорили о његовим лепотама и доброти народа. И ја сам на основу скромног знања о њему слутио о истом или нечем другом. Понекад ноћу у оним нејасним тренуцима између сна и будног стања снам се о њему, његовим изазовним булеватима и трговима, културним догађајима, институцијама, посебно старим деловима града, извиканим улицама, старим зградама и разним другим старинама. Посебно сам себи што је време више пролазило пребазирао што нисам дошао да у њему учим високе школе. Једноставно није ми се дало; као да се нешто уротило против нас или као да је неко поставио несавладиву препреку између мене и њега. Замишљао сам да би све могло бити другачије, цео мој живот, каријера, тајни послови. Али нешто ми није дало да крочим у њега, мада сам неколико пута био веома близу да се отиснем у ту авантуру док сам са високим обода гледао његову полузатамњену панораму. Ипак је он остао недостижна тачка за мене. Али пратио сам све што је речено, написано о њему, његовој околини, приказано на телевизору или чим би неко било где почео да прича о њему ја бих му се неумешто примакао и удубљено слушао сваки детаљ, трудећи се да оживим сваку слику, поређење, метафору. То су били можда најлепши тренуци у моме животу и ја сам на таласима тих речи пловио по том несуређеном граду. Чак и неколико разгледница, случајно добијених, добиле су наднаравно значење за мене. Чувао сам их са посебном пажњом на посебном месту у посебном сандучићу са специјалном двоструком бравом. Понекад сам, када би се јако зажелело лепота овог града, са неописивим нестрпљењем трчао до скровитог места и са дрхтавим рукама, скоро ломећи кључић, отварао сам два пута бравицу и шчепало првих неколико разгледница да бацим поглед на било коју од њих. И тада бих се блажено смиривао. А онда почео сам да га освајам. Дуго сам планирао, припремао стратегију. Сваки детаљ проучио сам до танчина. Прво сам одлучио да га заокружим, сасвим опколим, да га држим у шаци што би се врекло. Наравно да сам пре тога неколико пута, несвестан своје накнадне одлуке, направио неколико извиђања са рубних висинских кота Фрушке горе. Посебно се сећам првог баченог погледа на лепоте његове панораме и нагађања где су смештена поједина његова митска места: Трг слободe, Змај Јовина, Дунавска, Матица српска, Саборна црква и где су се догодиле неки од кључних историјских догађаја. Не за мене него за тај град. Али временом су се осећања почела да мешају. Некаква носталгија, немир, неизвесност подилазила ме и играла са дамарима. Неки срси неизвесности, па чак и сумње да ли се иза такве лепо бачене фасадe не крије нешто сасвим друго. И то је појачавало моју одлуку о освајању. Први пут сам случајно ни не знајући ни не слутећи стигао до тврђаве. И кад сам, шетајући се узбуђено низ плочник кавалир бедема, стигао до платоа који гледа директно узводно на широку меснату реку и њено нагло савијање, спознао лепоту позиције града, његову скоро најлужу прираслост за обале реке и могућност комуникације будућих градитеља, урбаниста и архитектата са реком, као и његовог живља. И био сам јако срећан. Али одједном се навукла нека изненадна и необјашњива сумња. Нисам сасвим разумео шта се догађа али сам био потресен. Срећа мој боравак на тој осматрачници трајао је савим кратко тако да су помешана осећања потонула под налетом нових доживљаја. Међутим, мој други непосредни чулни доживљај тог града више него је изненадио моју изванредну представу о њему: сада сам га доживео као исцеђену и бачену крпу. Била су то помешана осећања и многих се нијанси не сећам али остале су ми дубоко урезана две слутње питања: Како је могуће да град са таквом традицијом и положајем није изашао на реку или је инкорпорирао и како нема изграђену своју вертикалу па шта год то значило? И даље га и после више од триста година наткриљује тврђава и по њој је препознатљив унутрашњи окуп, а сви покушаји да се око једне вертикале наслуте његове тежње у висину остале су у домену накана. Чак ни духовне вертикале, иако су темељи за њих били постављени у деветнаестом веку, нису помогле него су на разне начине уништаване и поткопаване посебно у другој половини двадесетог века а нарочито на његовом крају. Било је неколико таласа који су нешто обећавали: осамнаести век, деветнаести са оснивањем кључних институција, средина двадесетог са новим замасима, али то је некако био и крај илузија о могућем јачању, јер се уз пут изгубила његова разликовна посебност, мада са обода ја још вребам.

ИНТЕРВЈУ: РАДОВАН ВЛАХОВИЋ, КЊИЖЕВНИК

Банатска епопеја

„Ако је Ниш имао Стевана Сремца, Врање Бору Станковића, Банат несумњиво има јединственог Радована Влаховића, који је у данашње време, када народни говор Баната под утицајем стандардног језика полако ишчезава, успео да прикаже не само обичаје, веровања и начин живота у Банату у првој половини XX века, него је и живописно пренео говор и лексику тадашњице“, записала је Јелена Ђорђевић у најави промоције Влаховићевог романа „Љуба“, четвртог дела његове Банатске епопеје.

• **Након романа „Бапа“, „1934“ и „Мученици“, некако је било очекивано да наставак „Банатске епопеје“ буде у складу са постављеном временском линијом те да покрије период Другог светског рата. Ипак, „Љуба“ се догађа у време кад јунаке више не брину Немци, већ другови „из Месног одбора“?**

— „Љуба“ је роман који је исписало време резолуције Информбиоро, принудних откупа и конфискације оних који су показали непослушност према новом комесарском и комунистичком друштвеном поретку. Српска књижевност и српски филм су се бавили том темом на различите начине све једнако тумачећи дешавања уз обиле коришћења пренапрегнуте стилистике како би читаоци или пак гледаоци стекли дојам хорора и злостављања које се дешавало на релацији локалних властодержаца и њихових послушника у односу на грађане и породице које су исказивале неповерење у колективизацију која им је наметана од стране једнопартијски и идеолошки инструкисаних државних органа који су своју моћ над неподобним исказивали на различите сурове и перфидне начине. Почев од тога да су наметали обавезу која је била далеко већа него што је породица то могла да испуни, преко тог да су слали различите провокаторе, који су првоцирајући домаћине и ударајући на њихову част исте денуцирали, без обзира на одговоре које су добијали, а онда су месни властодржици правили спискове, као у лову, породица за одстрел и исти су за пример били драстично кажњавани како би се народну на силу наметнуто ауторитет нове власти. У Љубином случају, омазда је била сурова, а он је себе жртвовао попут Христа са жељом да као старешина сачува своју породицу.

Природни след од седам година ратног периода на Бапинуом салашу је са овом књигом нарушен из разлога што је последњи живи сведок из приче о Љуби, мој рођени брат Власта умро, изненада, на Српску Нову годину, тачно седамдесет и пет година од догађаја кад је био беба у колевци и кад су му конфисканти узели шт’икано јастуче испод плаве говорени да кулачком детету не треба тако лепо јастуче. Радња романа се дешава у Карлову и околини и велики део споредних ликова у роману „Љуба“, као и локација, можемо повезати и са „Мученицима“ и са „1934“, а и са самим „Бапом“. Дакле, у овом роману река „Љуба“ је само један рукавац који се, са смрћу мог брата, мени као аутору морално, емотивно, психолошки наметнуо да га ове године што пре објавим знајући, као верујући човек, да би објављивање истине о Љубиној породици мог брата како у животу тако и на небесима много обрадовало.

• **Један од прилежних читалаца „Љубе“ замерио Вам је што нисте свим силама оплели по комунистима?**

— Породице попут Љубине у Банату, Војводини и целој Србији, па да кажемо и Југославији, су своју жртву дале за успостављање једног накардног и демонског друштвеног поретка који је желео да убије Бога и који је самог себе урушио у својој похлепи, и како је са крвљу успоставио диктатуру над народом, тако је та иста комунистичка и пљачкашка олигархија у крви разбила бившу заједничку нам државу Југославију, у жељи да се разрачунају, јер верници нису водили последњи рат, већ су га водили комунисти. Са падом Берлинског зида, југословенски комунисти, схвативши да морају вратити оно што су опљачкали, посегли су за национализмом и изазвали рат, а реституција конфисковане имовине је била овлаш спроведена и до дана данашњег одложена. Пљувати по комунистима би значило пљувати по свим људима који су припадали тој партији, а такође и по онима који су, као послератна деца и омладина, регрутисани зарад посла и каријере у ту партију, а међу њима је било много оних који су заведени и који су се искрено покајали, схвативши заблуду двојног морала у ком су живели њихови руководиоци, док су они даноноћно радили да остваре производни план који је држава зацртала. У мом роману сам покушао само да интонирим да је диктатура пролетаријата и ускраћивање грађанских слобода само тренинг и увертира за једно ново време које сад живимо и које неки назвају корпоративном диктатуром.

• **Ако је Бапа породични херој, шта је у том контексту Љуба?**

— И Бапа и Љуба су стрешине, али у различитим друштвеним и историјским околностима. Бапину причу пратимо у време краљевине а Љубину у време комунистичке Југославије. Бити старешина у традиционалном српском и поготову банатском поимању те речи значи бити онај који се стара и брине о свему. Онај који је од детињства за старешину спреман и има посебну привилегију да планира стратегију, да заступа породицу, а такође и да буде правед-

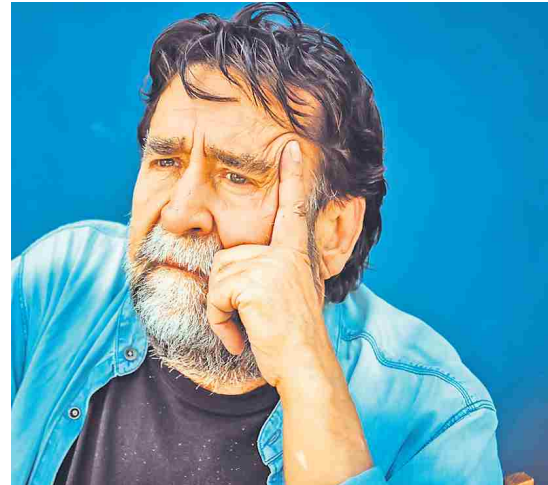

Фото: Милош Војновић

ни судија унутар своје породице кад су деца и остали укућани у питању. Старешина је ту да води рачуна да свако од деце, на равне части, добије оно што му припада. Старешина у тешким ситуацијама увек себе ставља испред породице у одбрани пред непријатељем и онима који желе, на било који начин, да је угрозе. У једном традиционалном и патријархалном друштвеном устројству, старешина никада није смео да изда и да се огреши о своју породицу да је остави „безлеба“. У том поимању и Бапа и Љуба су хероји који су показивали отпор према наметнутој колективизацији, са једном разликом — што је Љуба преузимањем одговорности осуђен на затворску казну, одузета му је целокупна имовина и одведен је заједно са осталим „житарима“ у Пожаревац уз затвор, где је протествовао постом и молитвом, као штајком глашу до смрти, противу неправде која је њему и његовоим најближим нанета. Док ћемо Бапину старешинску судбину пратити у новом роману који се дешава у ратном периоду на његовом салашу и носи радни назив „База“.

• **Приповедање је део банатске традиције. Колику улогу је у самом настанку „Епопеје“ имала и жеља да се и за нека будућа времена сачува тај живи, богати и сликовити говор, језик Банаћана?**

— Банат је регија која се простире у три државе и за време Аустроугаске је био јединствена, може се рећи, вишенационална регија која је економски и културолошки била најразвијенија у читавој ћесарији. Срби, као један од народа који је успео да одржи своју веру и свој национални идентитет, такође, је међу првима у свом националном успелу да створи, по угледу на друге европске народе, своју грађанску и националну културу. Језик којим се говори у мојим романима из Банатске епопеје је онај народни, певљиви језик који својом аутентичношћу и мелодичношћу плени како слушаоца тако и читаоца, исказујући притом своју раскош лексема, које дворско лицемерје поткупљеног Вука никако није умело да разбере, те је зато побегао од банатског језичког наречја као ђаво од крста необрађујући га приликом сакупљања народних песама. Мени је заиста веома важно да сачувам тај језик од заборављања са дубоком вером да је свако књижевно дело језичко уметничко дело, а да би српски језик био много сиромашнији без нашег банатског језичког наречја.

• **У романима је пуно пажње посвећено обликовању јунака, који су све само не једнозначни, равни. Да ли приповедачу помаже чињеница да су неки од њих постојали, или је ипак лакше баратаати са измаштаним ликовима?**

— Моји главни и добар део споредних јунака у Банатској епопеји су постојали али ја их као писац никада нисам упознао и то је чињеница, као што је стваран и простор, и локација као сценографија у којима се они крећу, у којима они делују, живе, рађају се, умиру, венчавају се, сахрањују и чине све оно што је везано за свакодневно битисање. Такође, стварне су и историјске околности у којима они живе, а то је период од почетка па до половине двадесетог века. То је оно што бисмо назвали фактима, док је други део фикција и имагинација писца који је све те јунаке оживео у времену прве половине двадесетог века, и кад је видео да аутори из круга двојке холивудски и на поспрдан начин причају приче о његовом завичају, одлучио је да им да Банатску епопеју, која носи у себи и мирис и укус Баната, а понајпре језик, обичаје и слатко православље, као и веру од које се никада није одустајало. Филмације које су изашле испод шињела Вељка Булајића и из партизанских филмова треба Банатску епопеју да читају као лектуру, која ће променити наметнуту слику о Лали из вица, а они, ако већ желе да у својим делима смеће радњу у Банату, нека се мало подуче, нек осете дух и енергију банатског човека, некадашњег милитара, национално освешћеног и кроз сва времена православног Србина...

Мирослав Стајић

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Одабрана дела
Матије Бећковића

(Архив Војводине, Матица српска)

Из издавачке радионице Архива Војводине ових је дана изашло још једно капитално издање - Одабрана дела Матије Бећковића у 15 књига. Овај вредан сваке хвале издавачки подухват отвара књига са два рукописа - „У међувремену“ и „Че, трагедија која траје“, док је други том резервисан за култне поеме „Бераћемо се

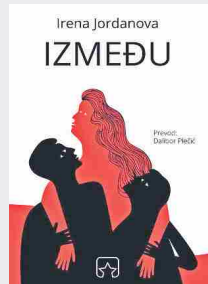
још“ и „Наћертаније“. У трећој књизи су „Кад будем млађи“, „Кад се поново родим“ и „Људмилине песме“, у четвртој „Пут којег нема“ и „Поemat о Вељу“, док пету заокружују „Међа Вука Манитога“ и „Леле и куку“. Други део Одабраних дела отварају „Беседе“, а потом следе „Поеме“, „Рече ми један чоек“, „Хлеба и језика“ и „Кажа“. Као једанаести том објављена је збирка „Оли ми га дат“, дванаеста књига је „Чији си ти, мали?“, љубавна лирика на челу са „Вером Павладољском“ заузима централно место тринаестог тома, четрнаесту књигу творе „Портрети“ а избор закључује „Метак луталица“. Ово капитално издање објављено је у сарадњи са Матицом српском и уз финансијску подршку Покрајинске владе.

Сами смо
Пејами Сафа
(Агора)

Пејами Сафа један је од ретких турских писаца који се опробао скоро у свим књижевним дисциплинама - неки кажу да његова библиографија броји магичних 500 библиографских јединица. Мехмед Нијази Оздемир, без имало двојбе, каже „да је Сафа врх турског света књижевности!“ Скоро у свим романима Сафа обрађује однос између истока и запада, на видело износи сукоб између старог и новог. Роман *Сами смо* једно је од Сафиних дела о којем се међу књижевним критичарима понављаше расправља. Радња романа дешава се након Другог светског рата у једној вили која се налази у истанбулском кварту Јешилкој. Сафа роман започиње мотивом у којем доминира једна перверзна сумња. Иако представља тешку слику тадашње Турске, сабијену у једној породици на скученом простору, проблеми јединке и заједнице - лаж, тотална супротност, супротности између истока и запада - вечни су и тичу се целог човечанства. Роман је са турског превео Авдија Салковић.

Између
Ирена Јорданова
(Партизанска књига)

Ово је први превод неког дела Ирене Јорданове на српски језик, а потписује га Далибор Плећић. Роман *Између* неодољиво подсећа на два култна филмска

остварења - *Нешто између* Срђана Карановића и Бертолучијеве *Сањаре*. Протагонисти, Марија, Јанес и Горазд чине љубавни троугао око којег радња осцилује, а роман је сачињен од њихових сећања на тинејџерске и студентске дане испуњене опијањем, журкама, употребом наркотика, успутним сексуалним односима и незрелим емотивним везама. Књига Ирене Јорданове поседује карактеристике coming of age жанра, социјалног романа, али и романа мистерије и написана је у сталном покрету између неореализма и надреализма, сна и јаве.

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ: НИЖЊИ НОВГОРОД (1)

Град залазака

Зоран Ђерић

У јулу месецу сам, подсећа ме Google Maps Timeline, био у три државе, седам градова и на 37 места. Међу тим градовима је било Требиње, град који редовно посећујем више од двадесет година, у другој половини јула месеца, када пратим Фестивал фестивала, пијем кафу испод Платана, а открио сам и једну малу кафану, „Натали“, одмах поред, где кувају праву домаћу кафу. Први пут сам био у пабу „Шкрипа“ и пио освежавајуће пиће са содом и сирупом од нара. Иначе, као и претходних година, боравим и храним се у хотелу „Леотар“, са чијих балкона, сваког јула, фотографишем реку Требишњицу и Стари град.

У јуну сам путовао у пет држава, био у десет градова и на 50 места. Тако је барем забележено. Прва од тих држава је Пољска, градови Варшава и Ломжа. Био сам члан жирија Међународног позоришног фестивала „Валиска“. Одмах после, летоо сам за Москву и за Нижњи Новгород, где сам, такође, био у жирији, али овог пута Сверусијског фестивала театра комедије. О самом Фестивалу ћу другде, а овде бих да кажем понешто о граду на обалама две реке, Волге и Оке, и местима које сам посетио.

Нижњи Новгород је основао кнез Јуриј Всеволодович, 1221. године. Од тада до данас, Град је заузимао посебно, важно место у историји Русије. Сачувао је своју историјску самобитност и уникалне црте, динамично се развијао и постајао све лепши и комфорнији. Највећу атракцију представља Нижегородски кремљ, јединствена тврђава, са 13 кула, изграђена почетком 16. века, назива се „каменом огрлицом града“, за њу се везује много легенди, али и историјских чињеница. На Ивановској кули је била формирана милиција Козме Минина и кнеза Дмитрија Пожарског, који су ослободили Русију од пољско-литванске интервенције. Бројни споменици Минину и Пожарском подсећају на то. И током Другог светског рата Кремљ је играо значајну одбрамбену улогу. На врху зидина и кула постављени су противавионски топови који су заштитили Град од немачке авијације.

Шетао сам се Кремљом уздуж и попреко, али и изван зидина, како бих што боље видео залазак сунца, изнад Стрелке (Стре-

лице), како зову место где се река Ока улива у Волгу. То је заиста прелеп приказ, због кога Нижњи Новгород називају и Град залазака. Док траје залазак, велики број људи седи на зидинама Кремља, гледа и фотографише, или само уздише због призора који дуго траје, мењајући небо и реку кроз све боје сунчевог спектра, док се сунце не спусти над реку и, чини се, у њу утоне, јер се светлост разлије у њеном плаветнилу.

Залазак сунца се, наравно, види и са других места у граду, али је, судећи по сведочењима грађана, одавде најлепши, као са разгледница, како се обично каже, односно, као да се намешта управо за њих.

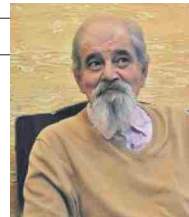
За прославу 800 година Града, много тога је уређено, изграђено или само реконструисано. Стрелка је трансформисана: направљен је удобан парк, уз обалу су размештене осматрачнице с двојледима, амфитеатар, са ког се може гледати река и историјски центар града. Обновљене су и Чкаловске ступнице, које су у виду осмице. Има их 680 и налазе се са обе стране осмице, спуштају се са Кремља према обали Волге, односно подижу изнад обале до споменика Валерију Чкалову, пробном пилоту, хероју Совјетског савеза. На тргу Града је постављена изложба фотографија и докумената посвећена Чкалову. ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Прави сведок свог времена

„Хтео сам да ћутим“, Шандор Марай (Академска књига, Нови Сад, 2024)

Пише: Милан Р. Симић

Чудни су читалачки путеви. Читајући књигу *Хтео сам да ћутим*, у паузи, бацио сам поглед на књиге које јесу стална мала библиотека на радном столу и „дохват руку“. Међу тим књигама јесте и збирка Ернеста Сабата *Пре краја* (Академска књига, 2018), и у њој подвучен пасус у једном од есеја: *Писац мора бити непоткупљиви сведок свог времена, довољно храбар да каже истину и да устане против званичника који заслепљени својим интересима, губе из вида светлост људске личности*. То је то, Марай, непоткупљив сведок свог времена, историје која јесте приручник за будуће мучитеље и убице, као такав, заправо, и најуспелија велика светска хорор прича.

Читао сам роман, песме, дневник великог и једнственог Марая, а *Хтео сам да ћутим* са посебном знатижељом, истраживачки, откривајући болне и скриване истине, хорор причу о Мађарској, њеној култури, народу, страдањима, уздицању и падовима, јунацима, заборављеним и као исеченим са слике оне друштвено здраве Мађарске, али и издајницима, фашистима, комунистима, злочинцима, пљачкашима и убицама. О траговима вишегодишњег ропства, несалгедивим последицама, одузимању територија, враћану истих, о погубном уплитању вере и када треба и где не треба. Марай пише о почетку краја Европе, о болном свршетку једне епохе, о спону фашизма и комунизма, о играма великих сила, прекрајању географске светске карте, прогонима и ликвидирањима „нижих раса“, о времену када је питање конкуренције било насилно решено, када је огромна већина мање паметних на мањину паметних и интелектуалце гледала као на смртне непријатеље, а сила, оружје и новонастала накардна идеологија били су на њиховој страни наспрам неодољиве државничке политике водећих људи Европе онога доба, од уласка немачких трупа у Аустрију и још дуго после тога, неспремне да се одупре злу које је само крупњало и крупњало. Марай на једном месту пише како „не верујем у то да је писац занимљивије или необичније биће од било ког другог људског створа“, са чим се, читајући ову књигу, не можемо сложити.

Из ње сазнајемо много више него из књига историчара који сувапарно пишу, хроничара и аналитичара, у којој је однос према страдању, губицима, безнању толико јак да буди свеосаћања и данашњих мислилаца, и данас када се, тако се чини, историја захук-

тала већ на почетку по ко зна ког свог понављања. Његов тадашњи повремено стид који је осећао и данас лебди над главама многих од нас, немоћних да ишта променимо. Зато нам се историја, тај приручник за будуће мучитеље и убице често чини као Марфијев закон, ето. Марай зналачки пише о страху који се на једном претвара у сурову стварност, о паници која се по неписаном правилу претвара у агресију, оставља иза себе и незаборавну мисао да „... човек уистину не верује ни у смрт - страхује од ње, свако искуство доказује да је неизбежна, али до последњег тренутка у дубини срца и своје самосвести, надамо се да ћемо баш ми бити изузетак, да ће пронаћи неки чудотворни лек који ће безвремено продужити људски живот - и да нећемо умрети“ - будите искрени, колико пута сте и сами помислили на тако нешто.

Не, Марай је управо доказ да је добар писац занимљивији од многих умних глава! Наравно, *Хтео сам да ћутим* је књига која завређује добрану студију, не тек крајњи приказ-препоручу, зато поменимо читаоцима да у књизи може пронаћи сазнања о толико тога да се не може ни све набројати. О стварању Мађар-

ске, о ропству под Турцима, о непремостивом јазу између сиротиње раје и великопоседника, о изградњи мађарске културе и њеном урушавању у самом темељу, о уништавању мађарског грађанства, о неизрецивој носталгији, о историјским успоменама и о храбрим појединцима који нису устукнули и борили се плаћајући својим животима своју борбу за све вредности мађарског друштва, о болном губљењу територија, на југу Словачке и олу у Трансилванији, градова, домова, о прогону интелектуалаца, о немогућности избора између два зла, фашизма и комунизма, али и о животу и радним данима неповољног Шандора Марая који није заборао навести имена и улоге свих тих људи (Пал Талеки, Иштван Сечењи, Ференц Нађ) и многи други који су страдали због „бољег сутра“.

Њему самом, биле су забрањене књиге, био је приморан да напусти Мађарску, а данас, њихова књижевност не може да се замисли без његових романа, есеја, песама, дневника. Нимало није случајна прва реченица у књизи *Хтео сам да ћутим*. На срећу, Марай је брзо схватио да је немогуће ћутати и тако „изнедрио“ овај значајан рукопис, праву „уметничку визију епохе“. Шта остаје на крају? Да се сетимо Сабатових речи из увода, да прихватимо како историја јесте приручник за мучитеље и убице и да се са зебњом присетимо још једног великана светске писане речи, Сиорана, који такође није могао да ћути. *Можемо бити сигурни да ће XXI век, много напреднији од нашег, на Хитлера и Стаљина гледати као на невинишца*. Зато и јесте немогуће ћутати. ■

ПРИЧА О КЊИГАМА

Сезонска берба часописа

Пише: Ђорђе Писарев

Дешифровање појма “часопис” не може да буде једноставније него што јесте: “час” и “опис” тренутног стања и тумачења у свету уметности. Неко би употребио и синтагму “стање ствари”, а може се рећи да су часописи важни и битни, не само као (секундарни) патриотици уметничког чина тј. дела, јер умеју да буду иницијатори, али и тумачи. Уосталом, добро је знати ко нам формира укус, ко нас води кроз метаисторију идеја, како књижевности тако и других уметности. Шта читамо – гледамо, слушамо – и зашто то радимо, како то боље да видимо, сагледамо и чујемо? Није све то баш као рекламна брошура – каталог незнатисадкојег ланца супермаркета где се показује конкретан артикл са дефинисаном ценом али, у неку руку није ни да није. Читајте или бар прелистајте часописе и добићете оцену, критику, бићете упозорени и нечему ћете се надати. Јер, ширимо се, радимо у свим правцима, са пуно страсти, радимо чак и када се чини да је све изгубљено зато што је уметницима дато да верују и у немогуће.

Старо-нова прича о умирању (папирних) дневних новина показала је своје опасне зубе, (папирној) књизи је било пресуђено, само се чекао уелат који је већ увелико оштрило сечиво мача, тј. испробавао јачину конопца за вешање, а прича о часописима се претварала у мит: беше некад, било је па се приповедало. А сад више нема...

Ипак.

За нешто више или мање од недељу, две или три, колико је требало да се “оберби” сезонски род новизашлих књижевних часописа, без намере или форсирања (часописа реке, што би вероватно рекла лудичка Дубравка Угрешић), на нашим резервним радним полицама, са текстовима који (не)успешно нуде најаве и одјаве нових књига или појава, стигли су текстови дубоко уроњени у реалност савременика, живућих песника и романописаца, есејиста и критичара, сезонских и будућих изложби, концерата музике који су одржани или тек треба да их чујемо.

Сазнали смо свашта о музици групе “ЕКВ” (Градац), шта то ново пише банатски Маркес Милутин Ж. Павлов (Нова мисао), баш свашта, до у минуциозне детаље, о поезији Маргарет Атвуд и прочитали сјајну прозу коју исписује македонски прозаиста Влада Уро-

шевић (Поља), са задовољством уживали у ретким би-серима, стиховима Елизабете Прве и Марије Сјуарт (Летопис Матице српске), затим и стиховима Вјаћеслава Купријанова (Свеске). У “Корацима”, комадић из фрагмента прозе Захара Прилепина:

“Бумбар нам је одмах припао као шкарт. Продавци су рекли: Ваш дечак нема једно јаје, али зато је у свему осталом добар, па га узмите упола јефтине. У то време нам је чак и пола цене била месечна храна за целу породицу. Али шта је живот без пса? И да ли је то живот? Бумбар је нагло растао. Спавао је у предсобљу, пажљиво послушујући да ли су се газде пробудиле... Док је био право штене, било му је довољно само да своју одушевљену главу положи на ивицу кауча: Хајде. Милујте ме, увуците код вас под ћебе, стискајте ме!”

У “Интеркултуралности” Ђерђ Србхорват преиспитује (и тврди):

“... Увек изнова поставља се питање: шта је посао и задатак уметника, писца? Наравно, најмање то раде писци. Они раде свој посао, неки овако, неки онако, али током ратова, а посебно после ратова чини се да се број књижевних дела умножава, иако то не мора да носи са собом и квалитет. Јако је пуно ратних дела, почев од извештаја и мемоара све до романа и стручних дела. Стотине дилетаната осећа да је дошло њихово време, имају Тему, писану великим почетним словом. Емиграција је такође инспиративна, јер “промена средине” – да само тако лабаво дефинишемо корени-ту промену животне ситуације, често трајни губитак завичаја, домовине – не само што баца уметника у многе нове ситуације, већ га и суочава са изгубљеном и потом можда пронађеном новом културом, свакодневним животом, животом уопште”.

Ах, ти слатки часописи “у свету стварности и маште, истине и илузија, сањара и практичара, слободе и неслободе, догмата и либерала, демократије и сањане слободе, у свету могућих утопија и реалних остварења”, ти часописи који имају заједничко то што сви споменути и ини који пристижу, осим што причају забавне и обећавајуће ПРИЧЕ О КЊИГАМА, засад су преживели и оштре нападе електронске штампе, па се књижевност – уметнички текст – изгледа, ипак неће свести на светлуцава слова која одјекују са монитора на коме вештачка интелигенција покушава да копира (али и поништи) људску креативност.

Драги и вољени часописи, добродошли у штампану будућност! ■

КРОЗ ЧИТАЧА ПРОЛАЗИ ЉУДСКА ДУША

Бити спасен од вучје ћуди

Пише: Гордана Влаховић

У једној од књига које ових дана читам (*Уметност доколице*, Херман Хесе), налазим и питање: “...зашто ми један сат проведен у капели коју је осликао Ђото значи више од једног сата проведеног на морској плажи?” Писац има одговор за себе. А ја сам морала сачекати (подуже) Албертину бечку, Пинакотеку I и II у Минхену, Ермитаж у коме се можеш зателебати у икога (ко онај квирирт млад у песми Војислава Илића). Али у чекању морало се некуд, куда је приступ могућ младом провинцијском, без новца, својеглавом, радозналцу, који сања тај велики, далеки, незнани, те стога и чудесни свет. Улити се (по Маргерит Јурсенар) на “право место рођења” у коме човек сагледава самога себе. У књиге. У библиотеке. У књижаре. У филмове, и опет у филмоване романе.

Давна је шеста деценија двадесетог века, а некако дубоко утиснута у благу тугу присећања. Када се одрастало и сазнавало о путовањима кроз књигу, филм, уз радио Луксембург, уз сав тај цез и рок чезнуло, однос према добру и злу обликовао се уз каубојце (још помало уз дедину епiku), више уз докове Њујорка и непоновљивог Марлона Бранда. Уз књиге, сасвим неселективно, жудно и предано. Истовремено Оскар Вајлд и Волтер Скот. Леди Четерли и Ема Џејн Остинове. Сиромаш чика Влада из бањске библиотеке (врњачка, јасно)

муку је имао да усмерава лудичаву младу главу.

Која је помало остала то исто. Јер зна да у књижари купи *Девичански чвор*, насловом који обећава спадња-вост и пренемагање, од извесне Американке именом Холи Пајн (никад чула, а ни она за мене, јасно).

Али наслов зна да превари. Нити је књига прави љубић, нити без извесне подлоге. Чак је у тефтеру мојему убележен и детаљ. Турчин набраја Американцу најлепше звуке на свету: звук новца, звук воде, глас жене међу чаршавима, песму цврка под прозором. Шта више од тога? Довољно!

И та, иста, помало лудичава, купује два велика романа, Просветина: *Кад у вучји сат ето их опет*, Зиране Затели. Да се науживаш. И *Александријски квартал*, моћан. И данас чујем плач Јустинин иза затворених врата, уз воду из чесме да затами патњу. Па књиге песничке на распродају? Могу ли остарити?! Мило је и драго што се скоро цабе може доћи до непрочитаних песама, или које приче. А некако је и жал због срозавања вредности онога у шта је уложен напор, уз знање за ужасан терор белог папира пре него што добије облик.

А кад, пошавши ка излазу из књижаре, заискри (некад) омиљена Паидеа, тек онда да се разболиш (Тин би казао, од лепоте): Улица, Берберова, Ма-

кин, Антологија руске поезије... сјајне, осмехнуте, изазивају, нуде се, провоцирају. Сајам намерно не поменути. У дане тумарања сајамским лавиринтима неки су лебдећи и не од обичног света таласи. Никакви излози не маме, никакве распродаје капута невидеће су. Ма нека их уопште и не буде. Затели каже (у једној од купљених):

– Поведеш ли десет паса и оставиш ли их неком дивљем пределу, у некој пустоши којом не пролази људска душа, ови ће се пси кроз неколико недеља претворити у вукове...

Нема пустоши, јер кроз читача пролази људска душа, па читач, ваљда, бива спасен вучје ћуди.

Неког дана године ове чујем како (мени драга, језичава) Ведрана Рудан рекламира књигу (не своју) штампану у Лагуни. *Дневник бесне домаћице*. Сетим се да сам је у брошираном повезу, цепно издање, купила још у давној младости. Хоћу да је нађем. И никако не могу. Нема је. А знам да је обележавана само тако. Сва стопљена са њом била сам. По ко зна који пут (у књизи) нађена. Могу купити ново издање. Али није исто. Мене у новој не би било, ич. Морала би се наћи, и бити је у њој. Не знам куд сам је (не у тридесет хиљада) у три хиљаде негде затурила. (Боже драги! Ма, не! Мила ма-ти, да ли сам ушла у доба када се руниш и копниш, попут оне двојице зналица, из Исаковићеве приче *Живот* који се слатко изразговарају, питајући се у себи, који, па, ти беше. Тек повремено признајући изветрелост: – Ето видиш, теби ишчезла река, мени трешња) Мени нема те моје, баш бесне.

ХОМО ПОЕТИКУС

Цепанье неба

Бојан Самсон

Настасјина ракета на Рогожинов погон

Ти си као богаљ што проси на улици и понавља мантру. Али очајање и гордост су две стране истог новчића. Очи су нам покривене: ум се мути, уста се суше.

Од мантре остала је само последња реч што сече срце као хлеб: Бог... Бог... Бог. А мислила си да си равнодушна према свакој величини, осим сопствене.

Дозволила би да велике идеје уђу у тебе и испуне твоју празнину, само када би те биле достојне све те сјајне идеје.

Ипак, на врху има места за све, зар не? На врху ми певамо и плешемо, окупани сунцем јасноће.

А на дну крокодили круже у тишини, ленчаре у блату, спремни да разјапе своје чељусти прећуткивања.

Нас двоје смо као спојени судови пешчаног сата. Не знамо када ће се неко од нас наћи на врху или дну. И не знамо чија рука прекреће пешчани сат.

Али, то ипак значи да смо ми важни, зар не? Ти градиш ракету до свог Бога, да би га заменила на врху, и бацила на дно.

Ја сам другачији модел богаља. Мени је довољно и брдо да досегнем Бога. Још само да се извучем из овог блата.

(Хјустон)

Онда ме враг носи да ишчакам на рафу са филмованим романима (својевремено Космос издавач). Ту је Пријатељско убеђивање, Американке Џеселин Вест, о животу једне квекерске породице. На корицима Гари Купер, озбиљан, уздржан, спреман да реши породични проблем. Некако му верујеш, фин је и драг. До ње биографска прича Лилијен Рот и измучено лице сузан Хејворд, уз наслов *Плакаћу сутра*. Па извирује Лили у лику љупке Лесли Карон. Израња Маријана моје младости, а са корица *Источне стране - Западне стране* смеши се тамно и кобно лице Џемса Мејсна, или то он чини заносној Барбари Стенвајк. Из позадине их са својим дугим вратом надвисује зеленоока лепотица Ава Гарднер. И још тога... Али нема никако *Најбољих година нашег живота*. Нема их човече! А биле су! Какав им беше почетак, и ток, и неизбежни сукоби, и дата решења? Јесу ли то двадесете кад си хировит и нестрпљив, жучан, несигуран и преосетљив. Кад ти свако искуство одломи део сна, и кад си у снази, и моћи, и прохтеви-ма. Јесу ли четрдесете кад се стишају страсти, и кад мање песме појеш, а више планове кројиш и прекрајаш? Не бројиш звезде али слажеш планове практичне врсте. Или су то шездесете... Ма нема их уопште.

Нема књиге *Најбоље године нашег живота*. Нема ни *Дневника бесне домаћице*. Знаш, биле су обе. Нема их, начисто.

Са рафа, горе, тврдо укоричено, равнодушно ку-пи прашину, и нуди се *Проћујало са вихором*. ■

ДЕВЕТА УМЕТНОСТ: БЕСКРВНИ IV - ДВАНАЕСТОРИЦА

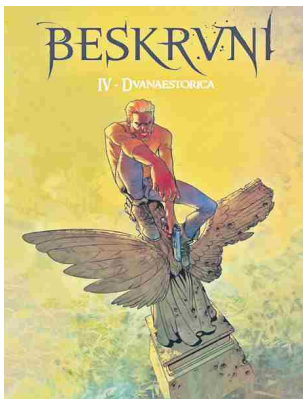
Филозофске дилеме моћних вампира

Пише: Илија Бакић

Стрип "Бескрвни" је од 2011. године "побочни" серијал (тзв "спин-офф") већ култног серијала "Вековници", започетог 2007. године; идејни вођа и сценариста оба серијала је Марко Стојановић (1978) неспорна стрип институција, читај посвећени, упорни и тврдоглави стрип аутор, агилни организатор и промотер 9. уметности на просторима Балкана. Јунак "Бескрвних" је вампир Алексеј Васиљевић, епизодиста "Вековника"; Алексеј је био један од одабране Дванаесторице (најспособнијих, најкрволочнијих) из најужег круга око Господара свих вампира. У "Бескрвнима" он је, међутим, одметник, издајник, јеретик који прогања и убија своју некадашњу браћу (као што и они жарко желе да њега елиминишу). Како је и зашто дошло до раскола између Господара и Алексеја питање је које ће свакако бити разјашњено, мало-по-мало, током албума који (неминовно) следе.

"Бескрви" су започели жустро, у сред среде' албумом "Мртва стража" сачињеном од кратких прича које скицирају Алексејеву позицију, без превише објашњавања и са много бурних дешавања и брзих акција у којима он елиминише своје (свакојак) противнике. Други албум "Зла крв" варира фрагментарну структуру претходног албума мада је овде једна велика прича подељена (као у литерарним романима) на поглавља. "Трећи чин" је своје фрагменте проширио и на прошлост (прва два албума су оновременска) дајући тако дубљу перспективу кључног сукоба и појединачних двобоја. Најновији, четврти албум "Дванаесторица" бави се, како му и назив каже, причама чланова најужег круга око Господара а Алексеј у њима и нема посебан улогу. Осам се прича простирају у различитим епохама и на разним меридијанима што додатно динамизује албум који и иначе обилује занимљивим поставкама и дешавањима. Оно што је, пак, најбитнији помак који приче доносе је својерсна филозофска дилема односноједнако такав филозофски одговор на исту; ова визура доноси сасвим несвакидашње, неочекивано а врцао духовито разрешење ситуација или посебним тоновима боји финалне кадрове приче. Тако ће, неспорно вешти али и бескрајно надобудни Борселино де Санто, у

епизоди "Развојни пут Борсе Шнајдера" (што је наравно парафраза наслова драме инжињерског Александра Поповића) на фатални начин открити да има оних који умеју да прочитају његову финту (а то је, на мање ни више, него Чен из "Вековника") а због чега се остаје – без главе. Слично откривење ће се указати онима који не верују у анђеле ("Пали") или ће се способност да се свако до- стигне преметнути у тешку клетву ("Плен").

"Ловац" и "Последњи и задњи" су минијатуре са злослутном финалном ударном реченицом ("панч лајн"). "Крај" говори о брзом Дамјану који упак бива престижнут (сопственом смрћу) а "Почетак" прича о великим жртвама које се чине у име вишег добра. Најзбудљивија и најоткаченија прича је "Клевета" у којој се на суду срећу Јозеф К. и "Првоумрли, Господар непробројних, Родоначелник бескрвних, Отац свих вампира"; Јозеф К. је отпу-

жен да је, ни мање ни више, дезертирао из редова Дванаесторице! Вагромет реченица које су вишесмислене или апсурдне умешан је са тривијалијама и каламбурима доказујући надмоћ апсурда и Хомо Луденса над свим "озбиљним" ситуацијама.

Марко Стојановић је за овај албум у коме су приче црно-беле и обојене, по свом провереном рецепту, ангажовано искусне и младе цртаче Кенана Халиловића, Стефана Катанића, Емре Сонмеза, Османа Хајдарића, Звонимира Видића, Хрвоја Ружића, Марка Николића и Гашпера Крајца, који су својим разнородним цртачким стиливима сваку причу учинили апартном у овом албуму; но, у коначном сагледавању овог богатства графикама испоставља се као велика, самосвојна вредност. И тако жар и полет с којима Марко Стојановић исписује „Бескрвње“ и гради приче, које се не исцрпљују на нивоу пуких жанровских „урадака“ већ имају и значењску тежину, добија адекватну потпору у вишеструким ликовним погледима на стварност и хорор фантастику што је, свеукупно, залога ваљаности овог албума али и читавог серијала чијем настајању имамо привилегију да присуствујемо. ■

ПОЗОРИШНИ ПУТОПИСИ

Путовање по сећањима: Дубровник (1)

Пише: Александар Милосављевић

Лето измиче, приближава се јесен, па ми навину сећања на давна лета. Уживао сам у опустелом Београду, кад у граду никога нема а ја могу необавезно да базам, удишем београдску летњу прашину и надам се да ће јој посебан шмек дати кратки летњи плу- сак од којег није ред крити се.

Ипак, тих давних година, већи део лета сам проводио путујући. Наравно, по морским дестинацијама. Било је тада много узбудљивих летњих авантура, али ниједна нема никакве везе с театром – ни кад сам се као сасвим мали изгубио на дубровачком Страдуну, или као двогодишњак у Будви научио да пливам, када сам два месеца стопирао дуж Јадранске магистрале, или се без пребијене паре с Хвара упутио у Задар, где сам на концу и доспео... Једно летње путовање ћу, међутим, заувек памтити, а оно има (неке) везе с позориштем.

Запутио сам се у Дубровник где је у стану својих рођака боравила девојка с којом сам се забављао. Добро сам познавао дубровачки стари град, не и нова насеља, а поменути стан је био у једном од њих. Ствари су се од самог почетка компликовале, мимоишао сам с аутобусом који је возио у Дубровник. Након вишестатног глугварења сачекао сам воз за Бар, доклат-

као до до тамо, а одатле ухватио бус до Дубровника. Путовање се одужило јер је шофер правило паузе код сваке бандере. Убрзо схватих зашто: још пре Будве он је био пијан. То није узнемирило путнике, а ни мене, па сам му се одмах придружио и постао му најбољи пријатељ. Барем током путовања које је потрајало...

Напокон стигох у Дубровник. Мркла ноћ. Упитах првог пролазника како да стигнем тамо где сам намерио. Иако веселник није изашао из барског аутобуса био је у сличном стању као и шофер. Нехајно је одмахнуо, што схватих као путоказ. Тако је пробијањем кроз медитеранско растље започела моја целоноћна авантура стазама и богазама дубровачке регије. Потрајала би и дуже да изненада нисам схватио да се натпис с именом улице у којој сам се неочекивано на-

шао поклапа с мојим сећањем на оно што је записано на цедуљи с адресом коју сам – заборавио у Београду.

Знао сам име улице али не и број зграде. Тада је уследио трећи чин авантуре. Ходао сам дугом улицом која у широком луку заобилази хотелски комплекс „Бабин кук“ у нади да ће се нешто десити. Тешко је погодити чему сам се надао. Рецимо да сам гајио наду да ће се указа- ти добра вила с одговарајућим инструкцијама. Но, ништа од тога.

Главиљао сам тако док ми се наједном није причи- нило да број на зиду оближње зграде одговара мом (варљивом) памћењу. Није ме збунила чињеница што је зграда имала спољашње степениште које је на сваком спрату пресецао дугим ходницима са станови- ма. На вратима су били исписани бројеви, али не и имена станара. Да је и било имена, она ми ништа не би значила, јер нисам имао појма како се презивају рођаци моје девојке.

Шуњао сам се, тако, степеништем, ослушкивао ти- шину и надао се знаку судбине, а онда – можда и због

премора – на властито запрепашћење, негде око четири ујутро, енергично залу- паох на прва врата пред којима сам се на- шао (куц-куц). Већ следећег часа врата, али не на која сам куцао но оближњег стана, отворише се и угадах своју девојку. *Happy end* је, што рече овдашња фоки- дива, био срећан. То је било лето када нисам научио да летим, али сам схватио да чуда, ипак, постоје.

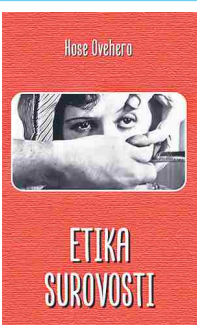
Какве везе ово сећање има с позориш- тем? Слабашне. Моја тадашња девојка није била глумица, редитељка или драм- ска списатељица. Кад боље размислим, није била одвећ расоложена ни да одла- зи у позориште.

Ова прича није погодна за позориште: у њој је превише случајности, а сваки покушај објашњења коинциденције драму би одвео у баналну мистификацију, јеф- тину метафору, наивну симболику. Прича би, евенту- ално, могао да исприча драмски лик као властито сећање (или туђу анегдоту) која би у широком луку сложене нарације била повезана с неком другом рад- њом. Па и тада би деловала плитко. Ни у театар ап- сурда се она не уклапа, јер је оптерећена детаљима. Ипак, можда постоји веза између моје дубровачке авантуре и театра.

Не у том смислу што сам оне летње ноћи базао Ду- бровником као што је вековима раније, тражећи си- на, Римом лутао изгубљени Дундо Мароје, јунак из комедије Дубровчанина Марина Држића, него јер сам тада имао лудачку срећу! Она је, ако се бавите теа- тром, увек неопходна. А зна се, ко има среће у театру, нема је у љубави. Па ви сад видите... ■

ПРОЗОР У СВЕТ

Етика суровости

Хосе Овехеро
(Агора, 2022)

Хосе Овехеро (1958) је награђивани шпански аутор који је објављивао у готово свим књижевним родовима, од путописа, преко поезије и романа, све до збирки есеја, у које спада и „Етика суровости“. Ова веома приступачна збирка есеја промишља људску суровост првенствено кроз призму уметности, али у томе не искључује ни њену појавност у свим другим аспектима људског деловања, покушавајући да је осветли и објасни културолошки, антрополошки, психолошки, па и – естетски. Занимљива је и полазна тачка Овехера, који сматра да је суровост свакако у великој мери везана за шпанску културу којој он сам припада, и говори о кориди, аутор примећује да је „у мало земаља сурови спектакл заузео тако средишње место у националној култури.“

У даљим поглављима Овехеро се често враћа на питање смисла суровости у уметности – од приказа суровости који је ту да би изазвао снажну реакцију публике, до оног која се претвара у „оруђе статуса кво“, обично када постаје нека врста одушка морбидној радозналости. Овехеро маркира још једну

Реч критике

занимљиву уметничку игру – онда када је насиље тако екстремно да постаје изазов, односно нека врста прећутног такмичења са публиком „да се види ко је јачи“. Овехиро скреће пажњу и на приказивање свирепости које је ту да би испунило мрачне пориве конзумента – у оваквом случају гледање је у најаману руку катартично и постаје замена за оно што се никада неће остварити у реалности.

Овехиро покушава да оствари што шири замах у својој збирци – од тумачења чувеног перформанса Марине Абрамовић у којој ју је један од учесника замало (?) убио, до богатог захвата у књижевност (Онеги, Кормак Макарти, Кенети, Елфрида Јелинек, Маркиз де Сад, Мартин-Сантос...), преко перформативног вербалног насиља какво је присутно у Хандкеовој представи „Врећање публике“ све до поступака познатих синеаста где се враћамо још једном шпанском аутору – Алмодовару, а затим и краљу естетизованог филмског насиља, Квентину Тарантину.

Настасја Писарев

Цитат

Насиље такође може постати врста естетике: крв која се разлива по арабескама кухињског папира, као што видимо у Алмодоваровом филму „Врати се“, наводи нас да се дивимо лепоти мрље која се полако шири пред нашим очима; млазеви крви који шарају снег у „Убити Била“ такође производе више задовољства него ужаса; призори борби у том истом филму – у том диптиху да будемо тачнији – с толиким пробаденим телима и рукама и ногама које лете по ваздуху, забављају нас и у исто време не позивају на било какво морално тумачење: овде нема борбе између добрих и лоших, нема вредности које су надмоћне у односу на друге;